

Болалар ижодкорлигини ривожлантиришнинг анъанавий ва инновацион моделидаги қиёсий характеристикаси

Асосий характеристикаси	Анъанавий ўқитиш модели	Инновацион таълим модели
Мақсади	Машғулот натижаси асосида (дастур ижодкорликни ўзлаштириш)	Машғулот жараёнида ижодкорликка ўргатиш
Болаларнинг ижодкорликдаги ўрни	Пассив эшитувчи, тингловчи	Болаларнинг фаол иштироки
Педагогнинг роли, ўрни	Билим берувчи манба	Ташкилотчи, йўналтирувчи, менежер, бошқарувчи
Билим бериш шакли	Тайёр холда, вербал матнлар шаклида	Интерфаол ўйинли, муаммоли, мустақил ижод қилиш, изланувчанлик
Олган билимларидан фойдаланиш	Топшириқлар, модел, макетлар	Ижодкорлик қобилиятини ишга солиш ва тадбиқ этиш
Болалар фаолияти формалари	Фронтал, ёд олиш, шахсий тайёргарлик, тарбиячи кўрсатганини бажариш	Якка, жуфт, кичик ва катта гуруҳларда ижодкорлик ишларини олиб бориш

Болаларнинг мактабга психологик тайёргарлиги.

*Жуманова Насиба Шербаевна
ЖДПИ Умумий психология кафедраси
ўқитувчиси*

***Аннотация** Мақолада мактабнинг бола шахсига қўядиган асосий талаблари, боланинг психологик, интеллектуал (аклий), маънавий ва иродавий тайёргарлиги, болани биринчи синфда ўқитишда юзага келадиган қийинчиликларнинг сабаби ва уни бартараф этиш йўллари ҳақида фикр юритилган.*

***Kalit so'zlar:** bola, maktabgacha ta'lim, maktab, intellectual, psixologik, iroda.*

The article discusses the main requirements of the school for the child's personality, the child's psychological, intellectual, spiritual and volitional readiness, the causes of difficulties in teaching a child in the first grade and ways to overcome it.

Key words: *Child, preschool education, school, intellectual, psychological, volition.*

В статье рассматриваются основные требования школы к личности ребенка, психологическая, интеллектуальная, духовная и волевая подготовка ребенка, причины трудностей в обучении ребенка в первом классе и пути их преодоления.

Ключевые слова: *ребенок, дошкольное образование, школа, интеллектуальный, психологический, волевой.*

Соғлом авлодни тарбиялаш давлат ва жамиятнинг устувор йўналишидир. Мактабгача ёшдаги болалар таълим-тарбиясига қўйиладиган давлат талабларида белгиланган кўрсаткичларга эришиш 6-7 ёшдаги болаларни мактабга тўла тўқис тайёрлашга, мактабда бериладиган таълимни мукамал ўзлаштиришга, мустақил Ўзбекистоннинг равнақи учун хизмат қиладиган баркамол инсон бўлиб етиштишларига замин ҳозирлайди.

Мактабнинг бола шахсига қўядиган асосий талабларидан бири психологик тайёргарликдир. Боланинг психологик тайёрлиги унинг жамиятдаги ижтимоий мавқеини ўзгариши ва кичик мактаб ёш давридаги болалар ўқув фаолиятининг ўзига хослиги билан ўзвий боғлиқ .

Шуни таъкидлаб ўтиш жоизки, мактабга психологик тайёргарлик доимий ҳисобланмайди, балки у доимо ўзгариб бoйиб боради. Психологик тайёрликнинг таркибий жихатлари: интеллектуал (аклий), маънавий ва иродавий тайёргарликдан иборатдир.

Аксарият ҳолларда боланинг аклий ривожланганлик даражаси хақида гапирилганда унинг сўз бойлиги захираси билан аникланадиган аклий билимлари микдорига кўпроқ эътибор берилади. Ота-она, ҳатто айрим ўқитувчилар ҳам бола канчалик кўп билса, у шунчалик ривожланган бўлади, деб ўйлайдилар. Аслида эса ундай эмас, фан-техника, оммавий ахборот воситаларининг кенг тарқалганлиги туфайли бугунги кун болалари гўё маълумотлар уммонида сўзиб юргандек бўлмоқдалар. Бу эса улардаги сўз бойликларнинг кескин усишига асос булмоқда, лекин бу уларнинг тафаккури ҳам шундай жадалликда ривожланаяпти, деган гап эмас.

Мактабда амал қилинаётган ўқув дастурларини ўзлаштириш боладан нарсаларни такқослай билиш, таҳлил қилиш, умумлаштириш, мустақил хулосалар чиқариш каби билиш жараёнларининг етарлича ривожланган бўлишини такозо этади. Шунинг учун ҳам ҳозирги кунда мактаб амалиётчи психологлари томонидан болаларни биринчи синфга қабул қилиш жараёнида кенг фойдаланилаётган психодиагностик воситалар, тестлар, суровномалар, асосан болада юқорида келтириб утилган хусусиятнинг ривожланганлик даражасини аниқлашга мулжалланган методикалардан иборатдир.

5-7 ёш боланинг мактабга интеллектуал (аклий) тайёрлигининг яна муҳим курсаткичларидан бири бу улардаги образли тафаккурнинг олий даражада ривожланганлигидир. Буларга таянган ҳолда бола атроф-муҳитдаги нарса-ходисалар ўртасидаги энг муҳим хусусиятларни, муносабатларни фарқлай олиш имкониятига эга бўлади. Бу ўринда болалар чизмаларни тасвирларни шунчаки тушунибгина қолмай, балки улардан муваффақиятли фойдалана оладиган бўладилар.

Бироқ уларнинг тафаккури умумлаштириш хислатларига эга бўла борсада, предметлар ва уларнинг (тафаккури) ўрнини босувчилар билан аниқ ҳатти-ҳаракати образлигида қолаверади.

Мактабгача ёш давридаёқ бола кичик мактаб ёш даврида етакчи фаолият тури бўладиган – ўқув фаолиятига тайёрланган бўлиши лозим. Бунда болада маълум бир тегишли масалаларнинг шаклланган бўлиши муҳим аҳамиятга эга. Бундай малакаларнинг асосий хусусиятларидан бири боланинг ўқув топшириғини ажратиб олиши ва фаолиятни мустаҳил мақсадга айлантира олишидир. Бундай жараёнлар биринчи синф ўқувчиларидан топширикда ўзи белгилаган ўзгариш, янгилик аломатларини кидириб топа билиш ва улардан ҳайратланишни, қизиқишни талаб қилади. Бундай топшириклар амалий ишларга айлантирилса ёки уйин тарзида бажарилса, осонроқ кечади ва бола ўзлаштиради.

Юқорида тўхталиб ўтганимиз интеллектуал тайёрлик боланинг мактабда муваффақиятли ўқиб кетиши учун ягона замин эмас.

Агар бола зарур малака ва кўникмалар захирасига эга булса, унда интеллектуал ривожланганлик даражаси ҳам юқори бўлса-ю ўқувчиликнинг ижтимоий ҳолатига шахсан тайёр бўлмаса, мактабда ўқиб кетиши кийин кечади. Агар ўқитувчи ёки ота-она уни ўқишга қизиқтира олмасалар, ўқув вазифаларини зўрма-зўраки, сифатсиз, кўл учида бажарадилар. Бундайларда зарур натижаларга эришиш кийин булади.

Энг ёмони, бу ёшда мактабга боришни хохламайдиган болалар ҳам учраб туради. 5-7 ёшли боланинг мактабга боришдан бош тортиши асосан уни тарбиялашда ота-оналар томонидан йўл қўйилган хатонинг оқибати ҳисобланади. Айрим ота-оналарда мактабгача ёш давридаги болани мактаб билан қўрқитиш ҳоллари ҳам кузатилади.

-Иккита гапни эплаб гапир олмасанг, мактабда қандай уқийсан?

-Санашни билмайсан-у, мактабга қандай борасан?

-Мактабга борсанг, уртокларинг бу қилигиндан қўлишади!

-Ҳеч нарсани билмайсан, мактабга борсанг бизни уялтирасан! каби таънадашномлар, болада мактабдан қўрқиш, ундан хавфсирашнинг шаклланишига асос бўлиши мумкин. Шундай қўрқув билан мактабга борган болаларнинг мактабга бўлган муносабатини ўзгартириш, уларда ўзига нисбатан ишонч уйғотиш учун ҳаддан зиёд куч, вақт, меҳнат, сабр-тоқат, чидам, эътибор зарур бўлади. Бу эса болада олдиндан мактабга нисбатан ижобий муносабатни шакллантиришга қараганда шубҳасиз, мураккаб жараёндир.

Болани биринчи синфда ўқитишда юзага келадиган қийинчиликларнинг сабаби катталарнинг бола билан бўладиган мулоқотлари шакли у ёки бу вазиятга боғлиқ бўлмаган ҳолда, шахсий аҳамиятга эга бўлиши муҳим аҳамиятга эга. Бундай мулоқот боланинг катталар эътиборига ва ҳамдарддигига бўлган эҳтиёж ва эҳтиёжларни катталар томонидан қондирилиши билан характерланади. Мулоқотнинг бу шаклига эришган болалар учун катталарга эътибор, улар мурожаатини тинглаш ва тушунишга интилиш ва катталар томонидан ҳам уларга нисбатан шундай эътибор қўрсатилишига бўлган ишонч хосдир. Бундай болалар катталарнинг турли

вазиятларда (кўчада, уйда, меҳмонда, ишхонада) ўзларини қандай тутишларини фарқлай оладилар. Катталарнинг бундай хулқни англаш эвазига болалар ҳам катталарга, ўқитувчиларга, шу вазиятга мос равишда муносабатларни намоён қилади. Агар болада катталарга нисбатан бундай муносабатлар шаклланмаган бўлса, унга мос равишда катталарга нисбатан ҳам тегишли муносабат юзага келмайди, бу эса албатта бола билан олиб бориладиган таълим жараёнини мураккаблаштиради.

Ота-оналар ҳар бир бола руҳий ривожланишида ўзига хос хусусиятларга эга эканлиги ва бу хусусиятлар уларнинг у ёки бу фаолият турини эгаллашида намоён бўлишини ёдда тутишлари лозим. Баъзи болалар эндигина биринчи сўзларни ўзлаштирганларида уларнинг тенгқурлари аллақачон маълум бир иборалар билан гаплаша оладиган бўладилар.

Болалар катталарнинг ёрдамига муҳтож бўлишига қараб ҳам бир-бирларидан фарқ қиладилар. Баъзи болалар бирор хатти-ҳаракатни бажаришни бир неча марта кўрсатиш, тушунтириш, кетидан эргаштириш керак. Бошқа болаларга эса бажариладиган иш бир марта кўрсатилса етарли бўлади. Шундай болалар ҳам борки, улар берилган вазифани мустақил бажарадилар. Болалар ўзларини қизиқувчанлик, аклий фаолликларига қараб ҳам бир-бирларидан ажралиб турадилар. Баъзи болалар кўп савол берадилар ва ҳаракатчан бўладилар, баъзи болаларни эса ҳеч нарса қизиқтирмайди. Ота-оналар болаларидаги ўзига хосликларни қанчалик чуқур билсалар, уларга ўргатишни муваффақиятли ташкил қила оладилар.

Болаларнинг мактабга психологик тайёргарлиги кенг ва мукамал бўлиб ривожланган бўлиши даркор. Болаларга қанчалик яхши билим берсак, ўйлайманки улар келажакда Ватанга садоқат руҳида, етук инсон бўлиб етишадилар.

Adabiyotlar ro'yxati

1. “Ilk qadam” davlat o‘quv dasturi. T., 2018 yil
2. Мактабгача таълим ва тарбия тўғрисидаги Қонун. 2019 йил 16 декабрь, ЎРҚ-595-сон. **7-606**, 36-модда.